

Introduktion av temanumret

- Unga vuxna utan utbildning - en hög-riskgrupp i dagens kunskapssamhälle

Kan ökad psykisk ohälsa bland unga förklaras av långsiktiga förändringar av arbetsmarknaden i höginkomstländer som Sverige? Det är en hypotes som provas i detta temanummer.

Först beskriver *Curt Hagquist* utvecklingen av psykisk ohälsa bland unga i Sverige under de senaste decennierna. I medierna har det länge framstått som en sanning att den psykiska ohälsan ökat bland unga. Ett uttalande från en av Kungl. Vetenskapsakademiens State of the Science konferenser år 2010 ger stöd för att vissa typer av självrapporterad psykisk ohälsa ökat hos ungdomar. Flera, bl.a. en ledande svensk forskare, Marianne Cederblad, ifrågasätter dock denna föreställning i en aktuell artikel i *Läkartidningen* 2013: 36. *Curt Hagquist* presenterar argument för de olika uppfattningarna om utvecklingen som har framförts.

Den alvarligaste konsekvensen av psykiska problem utgörs av självmord. I Sverige har självmordstalen bland unga i stort sett varit oförändrade sedan början av 1990-talet. Kontrasten är tydlig mot alla andra åldersgrupper där självmorden sedan lång tid blivit ovanligare. För att förstå denna trend är det befogat att jämföra utvecklingen i olika europeiska länder. *Ellenor Mittendorfer-Rutz*, *Karin Beckman* och *Ulf Jonsson* beskriver den europeiska utvecklingen

och summerar den internationella diskussionen kring potentiella förklaringar till de observerade trenderna.

Det finns även jämförbara europeiska uppgifter om psykisk ohälsa bland unga. *Sven Bremberg* beskriver aktuella trender och relaterar dem till tänkbara förklaringar. Dessa jämförelser ger stöd för hypotesen om samband mellan framtidsutsikter på arbetsmarknaden och försämrad psykisk ohälsa.

Långvariga svårigheter att få arbete kan leda till psykiska problem. Det omvända gäller också eftersom en individ som har betydande psykiska problem också har svårt att bli anställd. Om hälsoproblemen är stora kan Försäkringskassan bedöma att en ung människa behöver försörjas av socialförsäkringssystemet. Den form som är aktuell är det som nu kallas aktivitetsstöd och tidigare kallades för förtidspension. Enligt Försäkringskassan har antalet påbörjade sjuk- och aktivitetsersättningar i åldern 16-29 år femdubblats under perioden 2001-2010. De dominerande diagnoserna är psykiatriska. Det är tänkbart att utvecklingen skulle kunna förklaras av att Försäkringskassan blivit mer generös med denna form av försörjningsstöd. *Ulf Jonsson*, *Ellenor Mittendorfer-Rutz*, *Linnea Kjeldgård* och *Kristina Alexanderson* visar att detta knappast kan vara förklaringen eftersom unga

med aktivitetsersättning är individer med en kraftig överrisk för såväl suicidförsök som suicid.

Globaliseringen har lett till att högkomstländer utsätts för hårdare konkurrens. För att företag i dessa länder ska kunna hävda sig krävs att de produkter och tjänster som erbjuds är innovativa och krävande att producera. Detta ställer i sin tur krav på en mer kvalificerad arbetskraft. En följd av denna trend är markant ökade krav på utbildning. Exempelvis har andel unga med teoretisk högskoleexamen inom OECD fördubblats under perioden 1995-2010. Personer med lång utbildning har i genomsnitt bättre hälsa än lågutbildade. Man kunde därför förvänta att hälsan förbättras av att utbildningsnivå stiger. Så verkar dock inte vara fallet. För att begripa utvecklingen krävs en förståelse av de mekanismer som förmedlar effekten av utbildning på individernas hälsa. *Anton Lager* gör en sådan analys.

Dagens arbetsmarknad ställer inte endast ökade krav på kunskap utan även krav på effektivitet och förmåga till att snabbt ställa om från en inriktning till en annan. Modernt arbetsliv kräver också mer en tidigare förmåga till samspel med andra människor. Brister i dessa avseenden leder både till svårigheter till att få anställning och till ökad risk för psykiska problem. Den institution som ska förbereda unga för livet som vuxen är skolan. Arbetslivets krav tyder på att eleverna behöver systematisk träning i emotionella och sociala färdigheter. Ett ytterligare skäl till sådan träning är att den direkt minskar

risken för psykiska problem. I bidraget från *Birgitta Kimber* diskuteras möjligheter för skolan att erbjuda eleverna träning i emotionella och sociala färdigheter.

Jonas Olofsson och Lisbeth Lundahl pekar på att de ungas övergångs- och etableringsmönster har förändrats och blivit mer individualiserade och utdragna. Unga med svaga resurser har svårast att hantera utmaningarna. De etablerade välfärdspolitiska systemen tycks illa utformade för att möta de sociala risker som unga och unga vuxna ställs inför. Författarna diskuterar hur nya strategier med fokus på flexibla utbildningsinsatser nära kopplade till arbetslivet kan utformas.

Utgångspunkten för *Anders Nilssons* bidrag är också diskrepansen mellan det moderna arbetslivets krav och de system som ska förbereda de unga för livet som vuxna. Han lyfter bl.a. fram att vart femte rekryterings försök inom näringslivet misslyckas samtidigt som över 400 000 arbetssökande är inskrivna som arbetslösa vid Arbetsförmedlingen. Matchningen mellan vakanser och arbetslösa fungerar allt sämre. Mot bakgrund av dessa brister presenterar Anders Nilsson ett antal förslag som kan genomföras på nationell och lokal nivå.

I Sverige och övriga nordiska länder genomförs ett stort antal åtgärder för att motverka arbetslöshet bland unga som beskrivs temanumrets sista bidrag. Artikeln utgörs av en förkortning av ett kapitel i en bok utgiven av Nordiska Velfärdsrådet: Unge på kanten som är

författat av *Bjørn Halvorsen, Ole Johnny Hansen och Jenny Tägtström*. Insatser för unga är ofta individualiserade vilket kräver samverkan mellan arbetsförmedling, skola, socialtjänst och försäkringskassa. Förutsättningarna för samverkan är olika i de nordiska länderna vilket kan ha konsekvenser för utvecklingen av ungdomsarbetslöshet.

Sven Bremberg
Temaredaktör